

Ouditgelde in Suid-Afrika

EF Schumann

Skool vir Rekenmeestersopleiding
Universiteit van Pretoria

ABSTRACT

Audit pricing in South Africa

Very little information is available on the income patterns of individual audit firms in South Africa. There is no statutory requirement for audit firms to disclose any information in respect of its own activities. This study provides some information on the income patterns of the audit firms involved in the audit of the top 300 companies in South Africa during the period 1992 to 1996.

Key words: auditing, audit fees, audit firms, audit services, external audit, pricing, ouditering, ouditgelde, ouditeursfirmas, ouditdienste, eksterne audit, prysvasstelling.

INLEIDING

Sedert die laaste helfte van die tagtigerjare, het die rekenmeesters- en ouditeursprofessie wêreldwyd en in Suid-Afrika toenemend onder die vergrootglas gekom. Oor verskeie aangeleenthede rakende die ouditprofessie is negatiewe kommentaar uitgespreek (verwys Fraser & Aiken 1986:2; Loots 1989:2-4; Sikka *et al.* 1989:45-66; Porter 1990:47; Swinson 1991:21; Godsell 1991:25; Gloeck & De Jager 1993:7; Taylor & Glezen 1994:10; De Jager & Gloeck 1997:178-190; Mitchell, *et al.* 1996; Gloeck 1997(b):9-10; Roden 1997:13-15; Sharpe 1997:3; Sikhakhane 1997:16; *Business Day*, Maart 1997:1).

Onderliggend aan van hierdie negatiewe kommentaar oor die ouditeursprofessie is die beskuldiging dat die professie nie optree in openbare belang nie, maar slegs die finansiële belang van die ouditeur bevorder (byvoorbeeld Willmott 1989:80-83; Mitchell 1990:21-22; Mays 1995: 58-59; Sikka en Willmott 1995:19; Mitchell en Sikka 1996:3; Sikka en Willmott 1996:17; Gloeck 1997(b):9-10). Veral word daar kommer uitgespreek oor die gebrek aan inligting oor die ouditeursprofessie. P. Sikka *et al.* (1989:64) som die situasie soos volg op:

Our experience suggests that the profession takes less than seriously its obligation to serve the "public interest" by providing information relevant for the

pursuit of research into elements of its knowledge base, ... Provision of such information to a select few and its denial to other interested parties does not, on the face of it, seem consistent with an espoused service of the "public interest". Indeed, contrary to its claims (Watts, 1981), the profession appears to be pursuing and promoting interests of a privileged section.

'n Spesifieke aspek van die beskikbaarstelling van inligting is die gebrek aan inligting oor ouditgelde deur ouditeursfirmas verdien. Sedert die vroeë tagtigerjare is in die media al hoe meer aandag aan hierdie onderwerp gegee (sien byvoorbeeld Davidson 1981:21; Wallace 1984:16; Francis 1984:133; Francis en Simon 1987:145; Anderson en Zèghal 1994:195; Pong en Whittington 1994:1074.). Gebruikers van finansiële state en die breë gemeenskap het, deur hierdie groter mediadekking, meer bewus geword van die ouditeursprofessie en van bogenoemde verwickelinge en veranderinge in die professie. Die gebruikers van die eksterne ouditfunksie spreek al hoe meer hul kommer uit oor vinnig stygende ouditgelde en is besorg daarvoor of hulle waarde vir hul ouditgeld kry (verwys Hobgood & Sciarrino 1972:29; Davidson 1981:62; The Hundred Group of Chartered Accountants 1981:8-9; Gloeck en De Jager 1993:14; Kelly 1994:9; Rostron 1995:3).

Min inligting oor die inkomste van

ouditeursfirmas word bekend gemaak. Die inligting oor ouditgelde wat wel aan die publiek bekend gemaak word, is gewoonlik vaag en soms verwarrend. Opskrifte soos "Squeeze continues to pinch top firms' fees" (*Accountancy [ACE], Oktober 1993:16-17*), "Companies continue to peg fees despite recovery" (*Accountancy [ACE], Oktober 1994:16-17*), "Fees on a downward spiral" (MacErlean 1993:32-33) en "Hailing the renaissance" (*The Accountant, July 1996*) skep verskillende persepsies oor die tendense in die inkomste van ouditeursfirmas. Die syfers wat in hierdie en soortgelyke artikels aangehaal word, sluit gewoonlik inkomste uit ander dienste in. Dit is dus bykans onmoontlik om afleidings oor byvoorbeeld tendense in totale ouditgelde per ouditeursfirma verdien, ouditgelde per aanstelling verdien, of die marktaandeel van ouditeursfirmas te maak.

Die feit dat alle Suid-Afrikaanse maatskappy wetlik verplig is om 'n eksterne ouditeur aan te stel en dat dié se verslag deel van die finansiële jaarstate moet vorm (*Maatskappywet No. 61 van 1973, artikel 270*), plaas die ouditeursprofessie in 'n bevoorregte posisie. Die gemeenskap is verplig om een van die produkte van die ouditeursfirmas te koop. Die *Commission on Auditors' Responsibilities* van die AICPA het bevind dat, as gevolg van verskeie regulerende vereistes en vasgelegde professionele standaarde waaraan die ouditeur moet voldoen, die omvang van die eksterne ouditfunksie nie volledig deur vryemarkkragte bepaal kan word nie (Shakun 1978:iii).

Die gebruiker van die eksterne ouditfunksie is egter nie sonder keuses nie. Hy kan byvoorbeeld besluit watter ouditeursfirma om te gebruik. Dit wil ook voorkom of die gebruiker van die eksterne ouditfunksie in 'n meerdere mate onderhandel oor die prys van die ouditfunksie (Waller 1990; Pearson 1993). Verskeie faktore wat gewoonlik in kompeterende besighede gevind word, byvoorbeeld kompetisie tussen verskaffers van 'n produk, prysmededinging, ens., begin om 'n groter rol in die ouditprofessie te speel (Waller 1990:53; Gloeck; De Jager 1993 :13 en Van Niekerk 1998:14).

Vir die gebruiker van die eksterne ouditfunksie om 'n keuse te kan maak en vir markkragte om effektief te kan funksioneer, is inligting rakende die ouditgelde van verskillende ouditeursfirmas nodig. Die doel van hierdie artikel is om, deur middel van empiriese navorsing, meer inligting oor ouditgelde deur Suid-Afrikaanse

ouditeursfirmas verdien, bekend te maak. Deur afleidings oor byvoorbeeld tendense in totale ouditgelde per ouditeursfirma verdien, ouditgelde per aanstelling verdien, of die marktaandeel van ouditeursfirmas te maak, word daar met hierdie artikel gepoog om die persepsies oor die ouditgelde van die verskillende ouditeurfirmas aan te spreek.

In die volgende afdeling van die artikel word die statutêre vereistes rakende ouditgelde in Suid-Afrika ondersoek. Daarna word die resultate van empiriese navorsing rakende ouditgelde in Suid-Afrika ontleed. Die artikel word afgesluit met 'n samevattende opsomming en gevolgtrekkings.

STATUTÊRE ONTWIKKELINGE RAKENDE DIE VERGOEDING VAN OUDITEURE IN SUID-AFRIKA

Maatskappywetgewing

Die eerste maatskappywetgewing in Suid-Afrika was die Kaapse *Joint Stock Companies Limited Liability Act* van 1861 (Cilliers en Benade 1982:32). Hierdie wet, sowel as ander soortgelyke wetgewing in Natal, Transvaal en die Oranje Vrystaat wat kort op die Kaapse wetgewing gevolg het, was bykans woordelike weergawes van die Engelse maatskappywet van die tyd (Cilliers en Benade 1982:32).

Die laaste maatskappywetgewing in Suid-Afrika voor Uniewording in 1910 was die *Transvaalse Maatskappywet* van 1909 (Cilliers en Benade 1982:32). Hierdie Wet het ten opsigte van die aanstelling en vergoeding van die ouditeur die volgende bepaal (Wet nommer 31 van 1909, artikel 99):

- Die ouditeur is jaarliks deur die lede van die maatskappy aangestel.
- Die lede kon een of meer ouditeure gesamentlik aanstel as hulle dit verkies.
- Die vergoeding van die ouditeur is normaalweg tydens die algemene jaarvergadering deur die lede van die maatskappy bepaal.
- In uitsonderlike gevalle, byvoorbeeld waar 'n toevallige vakature gevul word, of waar 'n ouditeur voorlopig voor die algemene jaarvergadering aangestel is, is die vergoeding deur die direkteure vasgestel. Indien die lede nie 'n ouditeur aangestel het nie, kon die Minister 'n ouditeur aanstel en sy vergoeding bepaal.

- Die vergoeding van die ouditeur was telkens vir die rekening van die maatskappy.
- Daar is geen verpligting op die maatskappy of die ouditeur gestel om inligting rakende ouditgelde te openbaar nie.

Die eerste Suid-Afrikaanse maatskappy-wetgewing na Uniewording was die *Maatskappywet* van 1926 (Cilliers en Benade 1982:32). In vergelyking met die *Transvaalse Maatskappywet* van 1909, het hierdie wet geen veranderinge rakende die beginsels rondom die aanstelling en vergoeding van die ouditeur van die maatskappy meegebring nie (Wet nommer 46 van 1926, artikel 98). Wetswysigings in 1939 en 1942 rakende die aanstelling van die ouditeur het hierdie beginsels herbevestig (Wet nommer 23 van 1939; Wet nommer 13 van 1942).

Die *Wysigingswet op Maatskappye* van 1952 het artikel 98 van die Hoofwet in geheel vervang (Wet nommer 46 van 1952, artikel 82). Hierdie Wysigingswet was indirek die gevolg van die verskyning van die Engelse *Companies Act* 1948 (Cilliers en Benade 1982:33), en het die volgende belangrikste aspekte rakende die vergoeding van die ouditeur bepaal (Wet nommer 46 van 1952, artikel 82):

98(8) *Die besoldiging van die ouditeurs van 'n maatskappy-*

(a) word, behoudens paragraaf (b), vasgestel deur die lede van die maatskappy op 'n algemene vergadering of op die wyse wat die maatskappy op 'n algemene vergadering bepaal; en

(b) kan, in die geval van 'n ouditeur deur die direkteure of deur die Minister aangestel, deur die direkteure of deur die Minister, na gelang van die geval, vasgestel word.

By die toepassing van hierdie sub-artikel word enige bedrag wat die maatskappy ten opsigte van die ouditeurs se onkoste betaal het, geag deel van hul besoldiging uit te maak.

Artikel 98(8) bevestig die beginsel dat die vergoeding van die ouditeur deur die lede van die maatskappy vasgestel word, maar skep die geleentheid dat die lede deur meerderheidsbesluit kan besluit dat die vergoeding op 'n ander wyse bepaal kan word

(byvoorbeeld deur die direkteure, of in ooreenkoms met die ouditeure).

Waar die ouditeur deur die direkteure aangestel is, bepaal die direkteure wat die vergoeding moet wees, en waar die ouditeur deur die Minister aangestel is, word die vergoeding deur die Minister bepaal (betaalbaar deur die maatskappy).

Vir die eerste keer word die onkoste van die ouditeure ook gemeld, en daar word wel bepaal dat die ouditeur dit as deel van ouditeursvergoeding kan verhaal.

In 1973 is die *Maatskappywet* van 1926 herroep en 'n hersaamgestelde *Maatskappywet* gepromulgeer (Cilliers en Benade 1982:33). Die *Maatskappywet* van 1973 bevestig die belangrikste beginsels rakende die aanstelling van die ouditeur soos in die *Wysigingswet op Maatskappye* van 1952 gevestig.

Ten opsigte van die vergoeding van die ouditeur bepaal artikel 283 van die *Maatskappywet* van 1973 die volgende [Wet nommer 61 van 1973, artikel 283(1)]:

Behalwe soos anders bepaal word in hierdie Wet, moet die vergoeding van die ouditeur van 'n maatskappy bepaal word deur ooreenkoms met die maatskappy.

Hierdie bepaling is 'n definitiewe verskuiving weg van die beginsel in die vorige wette neergelê, naamlik dat die vergoeding van die ouditeur deur die lede op 'n algemene jaarvergadering bepaal word. Hier word vir die eerste keer verwys na 'n ooreenkoms tussen die maatskappy en die ouditeur waarin die vergoeding van die ouditeur bepaal word. Die ouditeursvergoeding is dus 'n saak vir ooreenkoms tussen die ouditeur en die direkteure wat namens die maatskappy optree (Cilliers *et al.*, 1987:354, voetnoot 19). Die ouditeur het dus vir die eerste keer 'n sê in sy eie vergoeding.

Artikel 283 bepaal ook die volgende [Wet nommer 61 van 1973, artikel 283(2)]:

Alle betalings deur die maatskappy gedoen of gedoen te word aan sy ouditeur met 'n uiteensetting van die vergoeding vir die audit, die vergoeding vir ander gespesifiseerde dienste, die ouditeur se onkoste en uitbetalings ten opsigte van die audit en enige ander

aangeleentheid, moet onder 'n afsonderlike opskrif in die inkomstestaat ten opsigte van die betrokke rekeningkundige tydperk ingesluit word.

Vir die eerste keer word daar van die maatskappy verwag om in detail 'n ontleding te gee nie net van die vergoeding aan die ouditeur betaal vir die audit nie, maar ook betalings vir enige ander dienste en kostes gemaak. Die doel van die insluiting van hierdie sub-artikel is om die gebruikers van die finansiële state in staat te stel om die onafhanklikheid van die ouditeur te evalueer. Gebruikers van auditdienste kan ook die auditrisiko, 'n aanduiding van die algehele risikoprofiel van die maatskappy, beoordeel (Gloeck 1997:3).

Die ontwikkeling van die Maatskappywet in Suid-Afrika het dus tot gevolg gehad dat daar weg beweeg is van die beginsel dat ouditeursvergoeding vasgestel word deur die eienaars van die maatskappy, na 'n situasie waar die direkteure van die maatskappy die ouditeursvergoeding deur onderhandeling met die ouditeur self bepaal. In plaas daarvan dat die eienaars van die maatskappy, wat eintlik die ouditeur aanstel, die ouditeursvergoeding bepaal, word dit nou bepaal deur die persone oor wie se werksaamhede die ouditeur verslag moet doen.

Ander wetgewing in Suid-Afrika

Die *Wet op Openbare Rekenmeesters en Ouditeurs*, Wet 80 van 1991, gee aan die Openbare Rekenmeesters en Ouditeursraad (OROR) die mag om gedrag wat onbehoorlike gedrag uitmaak deur 'n rekenmeester en ouditeur wat ingevolge hierdie Wet geregistreer is, voor te skryf [Wet 80 van 1991, artikel 21(1)(g) en 27(1)]. Die *Professionele Gedragkode* van die OROR skryf voor wat onbehoorlike gedrag ingevolge artikels 21(1)(g) en 27(1) uitmaak. Hierdie *Professionele Gedragkode* bepaal ten opsigte van gelde vir professionele dienste in die eerste plek dat die ouditeur die reg het tot *billike* vergoeding vir die dienste wat hy lewer (*Professionele Gedragkode*, 1997, paragraaf 11.1). Die *Professionele Gedragkode* identifiseer die volgende faktore wat in ag geneem behoort te word in die vasstelling van gelde (*Professionele Gedragkode*, paragraaf 11.4):

Gelde behoort 'n billike weerspieëling te wees van die waarde van die professionele dienste wat aan die kliënt

gelewer word. In die vasstelling van die gelde behoort die volgende faktore in ag geneem te word:

- 11.4.1 *Die vaardigheid en kennis wat deur die tipe professionele diens vereis word;*
- 11.4.2 *Die vlak van opleiding en ondervinding van die persone wat noodwendig by die lewering van die professionele diens betrokke is;*
- 11.4.3 *Die tyd wat noodwendig bestee word deur elke persoon wat by die uitvoering van professionele dienste betrokke is;*
- 11.4.4 *Die omvang van verantwoordelikheid wat die uitvoering van daardie dienste behels; en*
- 11.4.5 *Die vlak en omvang van die belegging in tegnologie.*

Die volgende riglyne kom uit bogenoemde paragrawe na vore:

- die *waarde van die audit* aan die kliënt;
- die *tyd* noodwendig gespandeer aan die audit;
- die *verantwoordelikheid* verbonde aan die audit;
- die *ingewikkeldheid* van die audit;
- die *kennis* wat die spesifieke audit verg;
- die *vaardigheid* wat die spesifieke audit verg;
- die vlak van *opleiding* van die persone noodwendig betrokke by die audit;
- die *ondervinding* van die persone noodwendig betrokke by die audit;
- die vlak en omvang van *belegging in tegnologie*.

Die *Professionele Gedragkode* stel dit duidelik dat geen enkele van bogenoemde faktore noodwendig deurslaggewend is in die vasstelling van professionele gelde nie (*Professionele Gedragkode*, paragraaf 11.3). Wanneer 'n ouditeur vergoeding vasstel, moet hy ook verseker dat sy objektiwiteit, integriteit en tegniese standaarde nie deur die resultaat daarvan in gevaar gestel word nie (*Professionele Gedragkode*, paragraaf 11.2).

Die Suid-Afrikaanse Instituut van Geoktrooieerde Rekenmeesters (SAIGR) het in September 1995 'n omsendbrief (Omsendbrief

4/95) uitgestuur om die basis vir die berekening van uitboektariewe te verduidelik. Die omsendbrief bepaal dat uitboektariewe op 'n jaarlikse basis bereken moet word deur die

$$\frac{(\text{salarisse} + \text{verwante koste}) \times (100\% + \text{persentasie toeslag vir bokoste en marge})}{\text{debiteerbare ure}}$$

volgende formule te gebruik

Bylaag A van die omsendbrief gee die volgende verdere riglyne ten opsigte van die persentasie toeslag vir bokoste, getal debiteerbare ure van personeel en die uitboektariewe vir prinsipale:

- Persentasie toeslag vir bokoste en marge: 120% tot 150%
- Debiteerbare ure vir personeel: 1 200 tot 1 550 per jaar.
- Tariewe vir prinsipale: R200 tot R460 per uur, BTW uitgesluit.

Tariewe vir spesialiswerk sal afhang van die eise wat aan die ouditeur se tyd en vaardigheid gestel word, maar sal dikwels hoër as die normale tariewe vir prinsipale wees (SAIGR, 1995b, Omsendbrief 4/95:5).

Die volgende voorbeeld illustreer die berekening van die uitboektarief volgens hierdie omsendbrief:

Voorbeeld:

Gestel die jaarlikse salaris van 'n leerlingrekenmeester is R60 000; die debiteerbare ure per jaar gewerk deur die leerlingrekenmeester is 1 500, en die ouditeursfirma hef 'n persentasie toeslag van 150% vir bokoste en marge.

Die leerlingrekenmeester se uitboektarief sal dan soos volg bereken word:

$$\frac{R60\,000 + (150\% \times R60\,000)}{1\,500}$$

= R100 per uur.

Gevolgtrekking

Maatskappywetgewing in Suid-Afrika gee geen vaste riglyn of basis waarop die ouditeur se vergoeding vasgestel moet word nie. Die bepaling van die vergoeding word oorgelaat aan die aandeelhouders, direkteure en/of die ouditeur self.

Die maatskappywetgewing verplig elke maatskappy om besonderhede van betalings aan die ouditeur in 'n aantekening te openbaar. Navorsing het egter getoon dat slegs 3% tot 14% van die top 300 maatskappye in Suid-Afrika aan hierdie vereiste voldoen (Gloeck 1997:4). Die inligting oor betalings aan ouditeure soos wat dit in die finansiële state verskyn, is dus nie altyd betroubaar nie.

Geen verpligting word deur enige wetgewing op die ouditeursfirma geplaas om inligting aangaande ouditgelde verdien te openbaar nie. Die gevolg hiervan is dat daar nie inligting oor

gelde deur ouditeursfirmas verdien in Suid-Afrika beskikbaar is nie. Sonder hierdie inligting is dit onmoontlik om tendense in die ouditmark te bepaal. Dit is ook onmoontlik om die moontlike bestaan van konsentrasie en monopolie in die ouditmark te bepaal.

Resultate van empiriese navorsing in Suid-Afrika

In die volgende gedeelte van die navorsing word die ouditgelde ontleed wat deur ouditeursfirmas uit die top 300 maatskappye, soos jaarliks deur *Financial Mail* bepaal, verdien word. Die *Financial Mail* van 25 Junie 1993, 24 Junie 1994, 30 Junie 1995, 28 Junie 1996 en 27 Junie 1997 is hier van toepassing.

Hierdie navorsing oor die top 300 maatskappye is 'n deurlopende navorsingsprojek van die Skool vir Rekenmeestersopleiding aan die Universiteit van Pretoria. Die resultate van hierdie navorsing word jaarliks in die reeks

TOTALE OUDITGELDE DEUR DIE OUDITEURSFIRMAS VERDIEN - TOP 300 MAATSKAPPYE

Tabel 1

LOUDITEURSFIRMA	1996 ¹⁾	1995 ¹⁾	1994 ¹⁾	1993 ¹⁾	1992 ²⁾
ALFABETIES GELYS	R'000	R'000	R'000	R'000	R'000
Andersen Worldwide	34,592	26,074	23,944	19,266	15,937
Coopers & Lybrand	49,695	36,905	29,533	27,661	19,472
Deloitte & Touche	155,009	114,226	92,780	106,211	70,158
Ernst & Young	46,879	41,623	37,251	35,394	32,890
Fisher Hoffman Sithole	7,321	10,250	10,032	9,666	6,727
Kessel Feinstein	5,209	5,193	7,999	7,822	11,022
KPMG	81,364	81,423	63,280	56,874	43,079
Price Waterhouse	58,416	45,833	36,587	32,351	23,162
Verskeie ander firmas	14,958	11,934	12,198	10,718	10,101
TOTAAL	453,443	373,461	313,604	305,963	232,547

¹⁾ Gloeck *et al.* 1998:81

Gevolgtrekking

Die totale ouditgelde betaal deur die top 300 maatskappye het gedurende die tydperk onder oorsig met gemiddeld 23.7% per jaar gestyg. Die ouditeursfirmas wat die grootste stygings toon, is Coopers en Lybrand (38.8%), Price Waterhouse (38.1%), Deloitte en Touche (30.2%) en Andersen Worldwide

(29.3%). Daarenteen toon Ernst en Young en Fisher Hoffman Sithole slegs 'n gemiddelde styging van 10.6% en 2.2% per jaar onderskeidelik, terwyl Kessel Feinstein 'n *daling* van gemiddeld 13.2% per jaar toon. Die tendens ten opsigte van ouditgelde verdien uit die top 300 maatskappye verskil dus tussen die individuele ouditeursfirmas.

GETAL AANSTELLINGS PER OUDITEURSFIRMA - TOP 300 MAATSKAPPYE

Tabel 2

LOUDITEURSFIRMA	1996	1995	1994	1993	1992
ALFABETIES GELYS					
Andersen Worldwide	18.5	17.5	15.0	13.5	12.0
Coopers en Lybrand	41.5	39.0	39.5	41.5	35.5
Deloitte en Touche	49.0	52.0	48.5	48.5	50.0
Ernst en Young	33.5	39.0	39.5	44.5	50.5
Fisher Hoffman Sithole	12.5	12.5	14.0	12.5	13.5
Kessel Feinstein	14.0	16.0	18.5	19.5	21.5
KPMG	35.0	37.5	34.0	41.0	43.5
Price Waterhouse	23.0	20.0	24.0	24.0	22.5
Verskeie ander firmas	53.0	48.5	53.5	51.0	50.0
TOTAAL	280	282	286	296	292

Bron: Gloeck *et al.* 1998:76,79

Gevolgtrekking

Die getal aanstellings per ouditeursfirma toon geen duidelike tendens nie. Die enigste uitsonderings is Andersen Worldwide wat sy markaandeel van die top 300 maatskappye sedert 1992 konsekwent verhoog het, terwyl

Ernst en Young asook Kessel Feinstein se getal aanstellings 'n dalende tendens toon.

Deloitte en Touche is die grootste ouditeursfirma in terme van die top 300 maatskappye, beide in terme van totale ouditgelde verdien en getal aanstellings.

GEMIDDELDE OUDITGELDE PER AANSTELLING VERDIEN - TOP 300 MAATSKAPPYE

Tabel 3

OUDITEURSFIRMA	1996	1995	1994	1993	1992
ALFABETIES GELYS	R'000	R'000	R'000	R'000	R'000
Andersen Worldwide	1870	1490	1596	1427	1328
Coopers & Lybrand	1197	946	747	666	549
Deloitte & Touche	3163	2196	1913	2124	1403
Ernst & Young	1399	1067	955	795	651
Fisher Hoffman Sithole	586	820	716	773	498
Kessel Feinstein	372	324	432	401	513
KPMG	2325	2171	1861	1387	990
Price Waterhouse	2540	2292	1524	1348	1029
Verskeie ander firmas	282	246	228	210	235
GEWEEGDE GEMIDDELDE	1619	1324	1097	1034	796

Gevolgtrekking

Die geweegde gemiddelde ouditvergoeding per aanstelling het gedurende die oorsigtydperk met 25.9% per jaar gestyg. Die ouditeursfirmas wat die grootste stygings toon, is Price Waterhouse (36.7%), KPMG (33.7%), Deloitte en Touche (31.4%), Coopers en Lybrand (29.5%) en Ernst en Young (28.7%). Daarenteen toon Kessel Feinstein 'n *daling* van gemiddeld 6.9% per jaar. Die gemiddelde ouditgelde per aanstelling toon dieselfde tendens per ouditeursfirma as totale ouditgelde (tabel 1). Dit blyk dus dat die verandering in ouditgelde deur 'n ouditeursfirma verdien, nie slegs toegeskryf kan word aan 'n verandering in die getal aanstellings in die top 300 maatskappye nie, maar ook aan 'n verandering in die ouditgelde per aanstelling gehef.

OUITGELDE AS 'N PERSENTASIE VAN SEKERE FINANSIËLE VERANDERLIKES

Die gemiddelde totale ouditgelde per ouditeursfirma verdien, gee nie 'n aanduiding van hoe "duur" 'n ouditeursfirma is nie. Dit neem nie in ag dat die grootte van die geouditeerde

tussen 1992 en 1995 kon verander het nie.

Uit verskeie studies (verwys onder andere Simunic 1980; Taylor en Baker 1981; DeAngelo 1981; Francis 1984; Firth 1985; Palmrose 1986; Gloeck, De Jager en Venter 1993; Anderson en Zèghal 1994), het dit geblyk dat die volgende sleutelsyfers bruikbare indikatore is van die grootte van 'n geouditeerde:

- Omset
- Totale bates
- Netto verdienste voor belasting.

Om die effek van die grootte van die geouditeerde te verdiskonteer, word ouditgelde vervolgens uitgedruk as 'n persentasie van *omset*, *totale bates* en *netto verdienste voor belasting*. Sodoende kan bepaal word of die styging in ouditgelde per ouditeursfirma soos in tabelle 1 en 3 bepaal, toegeskryf kan word aan 'n toename in die grootte van die geouditeerde of aan die feit dat ouditeursfirmas "duurder" geword het. (Hoe groter die persentasie van totale ouditgelde tot omset, totale bates en netto verdienste voor belasting, hoe "duurder" is die ouditeursfirma).

AUDITGELDE AS 'N PERSENTASIE VAN OMSET - TOP 300 MAATSKAPPYE

Tabel 4

AUDITEURSFIRMA	1996 ¹⁾	1995 ¹⁾	1994 ¹⁾	1993 ¹⁾	1992 ²⁾
ALFABETIES GELYS	%	%	%	%	%
Andersen Worldwide	0.066	0.069	0.062	0.066	0.066
Coopers & Lybrand	0.061	0.066	0.058	0.070	0.111
Deloitte & Touche	0.085	0.094	0.090	0.093	0.105
Ernst & Young	0.064	0.069	0.067	0.082	0.075
Fisher Hoffman Sithole	0.109	0.131	0.119	0.152	0.090
Kessel Feinstein	0.096	0.111	0.095	0.135	0.204
KPMG	0.079	0.082	0.074	0.092	0.072
Price Waterhouse	0.068	0.071	0.054	0.067	0.093
Verskeie ander firmas	0.165	0.191	0.190	0.209	0.239
GEWEEGDE GEMIDDELDE	0.075	0.081	0.073	0.086	0.091

¹⁾ Gloeck *et al.* 1998:119

Gevolgtrekking

Die ouditgelde van die top 300 maatskappye, uitgedruk as 'n persentasie van omset, het - met die uitsondering van 1995 - vanaf 1992 tot 1996 'n dalende tendens getoon. Die syfers vir die individuele ouditeursfirmas toon geen

duideliketendense nie.

"Klein" ouditeursfirmas, gemeet beide in terme van totale ouditgelde verdien (tabel 1) en getal aanstellings (tabel 2), se ouditgelde as 'n persentasie van omset is beduidend hoër as dié van ander ouditeursfirmas.

AUDITGELDE AS 'N PERSENTASIE VAN TOTALE BATES - TOP 300 MAATSKAPPYE

Tabel 5

AUDITEURSFIRMA	1996 ¹⁾	1995 ¹⁾	1994 ¹⁾	1993 ¹⁾	1992 ²⁾
ALFABETIES GELYS	%	%	%	%	%
Andersen Worldwide	0.121	0.123	0.112	0.135	0.140
Coopers & Lybrand	0.103	0.103	0.081	0.109	0.091
Deloitte & Touche	0.112	0.117	0.115	0.126	0.129
Ernst & Young	0.121	0.130	0.122	0.159	0.140
Fisher Hoffman Sithole	0.087	0.088	0.080	0.095	0.153
Kessel Feinstein	0.125	0.145	0.125	0.186	0.188
KPMG	0.096	0.108	0.086	0.098	0.077
Price Waterhouse	0.086	0.086	0.058	0.077	0.106
Verskeie ander firmas	0.202	0.214	0.211	0.248	0.239
GEWEEGDE GEMIDDELDE	0.105	0.110	0.094	0.115	0.114

¹⁾ Gloeck *et al.* 1998:121

Gevolgtrekking

Die ouditgelde van die top 300 maatskappye, uitgedruk as 'n persentasie van totale bates, het

oor die vier jaar onder oorsig feitlik konstant gebly, behalwe vir 'n beduidende daling in 1994. Die syfers vir die individuele ouditeursfirmas toon geen duidelike tendense nie.

ouditeursfirmas met minder as tien aanstellings in die top 300 maatskappye) se ouditgelde as 'n persentasie van totale bates is beduidend hoër as dié van ander ouditeursfirmas.

Die "klein" ouditeursfirmas (spesifiek die

ODUITGELDE AS 'N PERSENTASIE VAN NETTO VERDIENSTE VOOR BELASTING - TOP 300 MAATSKAPPYE

Tabel 6

ODITEURSFIRMA	1996¹⁾	1995¹⁾	1994¹⁾	1993¹⁾	1992²⁾
ALFABETIES GELYS	%	%	%	%	%
Andersen Worldwide	0.906	0.970	0.980	0.984	1.090
Coopers & Lybrand	1.032	1.043	0.720	1.190	0.689
Deloitte & Touche	1.188	1.182	1.452	1.008	1.440
Ernst & Young	1.057	1.216	1.141	1.322	1.371
Fisher Hoffman Sithole	1.202	1.244	1.089	1.175	3.003
Kessel Feinstein	1.748	1.361	3.092	3.692	1.051
KPMG	0.088	0.897	0.903	1.036	0.822
Price Waterhouse	0.705	0.086	0.058	0.077	3.344
Verskeie ander firmas	2.037	2.492	2.928	3.049	3.625
GEWEEGDE GEMIDDELDE	0.956	1.035	0.993	1.075	1.204

¹⁾ Gloeck *et al.* 1998:123

Gevolgtrekking

Die ouditgelde van die top 300 maatskappye, uitgedruk as 'n persentasie van netto verdienste voor belasting, het - met die uitsondering van 1995 - vanaf 1992 tot 1996 'n dalende tendens getoon. Dit stem ooreen met ouditgelde uitgedruk as 'n persentasie van omset (tabel 4). Die syfers vir die individuele ouditeursfirmas toon geen duidelike tendense nie.

Die "klein" ouditeursfirmas se ouditgelde as 'n persentasie van netto verdienste voor belasting is beduidend hoër as dié van ander ouditeursfirmas.

Gevolgtrekkings

Vir die top 300 maatskappye in geheel gesien, was daar vanaf 1992 tot 1996 'n daling in ouditgelde in verhouding tot die omset van die geouditeerdes, met 'n styging in 1995. Die moontlike redes vir die styging in 1995 is nie duidelik nie. Die individuele ouditeursfirmas toon geen duidelike tendens nie.

Deloitte en Touche is die ouditeursfirma met die

grootste markaandeel (in terme van totale ouditgelde en getal aanstellings) in die top 300 maatskappye. Dit is ten spyte daarvan dat Deloitte en Touche relatief "duur" is in verhouding tot die ander "groot" ouditeursfirmas. Deloitte en Touche word gevolg deur KPMG, Coopers en Lybrand en Price Waterhouse. Met die uitsondering van KPMG, toon hierdie ouditeursfirmas ook die grootste styging in ouditgelde verdien. Andersen Worldwide se markaandeel het vergroot, terwyl Ernst en Young, Fisher Hoffman Sithole, en Kessel Feinstein se markaandeel gekrimp het.

Die ouditeursfirmas wat die meeste per aanstelling verdien het, is Deloitte en Touche, Price Waterhouse en KPMG. Alhoewel Coopers en Lybrand die tweede meeste aanstellings van die top 300 maatskappye het, verdien dié ouditeursfirma relatief min per aanstelling in vergelyking met die meeste ander ouditeursfirmas.

Dit wil voorkom asof daar 'n omgekeerde verband bestaan tussen die verandering in die inkomste per aanstelling van 'n ouditeursfirma aan die een kant, en ouditgelde verdien in

verhouding tot die grootte van die geouditeerde (gemeet in terme van ouditgelde as 'n persentasie van omset, totale bates en netto verdienste voor belasting) aan die ander kant. Die ouditeursfirmas wie se ouditgelde per aanstelling gedurende die oorsigtydperk die meeste gestyg het, naamlik Price Waterhouse en KPMG, se ouditgelde verdien is steeds laag in verhouding tot die grootte van hulle geouditeerdes. Die verandering in ouditgelde verdien deur hierdie ouditeursfirmas vir die tydperk onder oorsig kan dus nie aan 'n verandering in die ouditeursfirmas se prysstruktuur toegeskryf word nie, maar aan 'n

toename in die grootte van hulle geouditeerdes. Die "klein" ouditeursfirmas hef hoër ouditgelde in verhouding tot die grootte van hulle geouditeerdes as die "groot" ouditeursfirmas. Die kleiner ouditeursfirmas is dus "duurder" as die groot ouditeursfirmas.

Met betrekking tot die agt grootste ouditeursfirmas (uitgesluit die verskeie ander firmas), is die volgende intervale ten opsigte van ouditgelde uitgedruk as 'n persentasie van die sleutelsyfers in tabel 7 geïdentifiseer:

AUDITGELDE IN VERHOUDING TOT SEKERE SLEUTELSYFERS - INTERVAL EN BANDWYDTE

Tabel 7

SLEUTEL SYFERS	1996 ¹⁾	1995 ¹⁾	1994 ¹⁾	1993 ¹⁾	1992 ¹⁾
Omset	0.06 - 0.11	0.07 - 0.13	0.05 - 0.12	0.07 - 0.15	0.07 - 0.20
Bandwydte (sent/Rand-omset)	5	6	7	8	13
Totale bates	0.09 - 0.13	0.09 - 0.15	0.06 - 0.12	0.08 - 0.19	0.08 - 0.19
Bandwydte (sent/Rand-bates)	4	6	6	11	11
Netto verdienste	0.71 - 1.20	0.75 - 1.36	0.57 - 3.09	0.79 - 3.69	0.69 - 3.34
Bandwydte (sent/Rand-netto verdienste)	49	61	252	290	265

¹⁾Gloeck *et al.* 1998:130,133

Gevolgtrekking

Die bandwydte in sent (hoogste tot laagste verhouding) het beduidend vernou oor die tydperk 1992 tot 1996, veral ten opsigte van netto verdienste voor belasting. Dit wil dus voorkom asof die verskillende ouditeursfirmas neig om in 'n groot mate dieselfde ouditgelde te vra vir die audit van dieselfde grootte maatskappy.

speel, moet inligting oor onder andere ouditgelde vryelik aan alle belanghebbende partye beskikbaar wees. Inligting oor ouditgelde deur ouditeursfirmas verdien, is nodig om moontlike addisionele risiko's wat met 'n geouditeerde geassosieer word, te identifiseer. Hierdie navorsing poog om meer inligting bekend te maak oor een aspek van die ouditeursprofessie, naamlik die verdienstes van ouditeursfirmas in Suid-Afrika vir die tydperk 1992 tot 1996.

SAMEVATTENDE OPSOMMING EN GEVOLGTREKKINGS

Hierdie navorsing het getoon dat die ouditeursprofessie oor die afgelope tien tot vyftien jaar toenemend negatiewe publisiteit ontvang het. Vir die vryemarkkragte om 'n effektiewe rol in die ouditeursprofessie te kan

Wetgewing in Suid-Afrika gee nie duidelike riglyne oor hoe ouditgelde bepaal moet word nie. Alhoewel maatskappye verplig is om sekere inligting oor ouditgelde in hulle finansiële jaarstate te openbaar, is voldoening aan hierdie vereiste laag. Geen ouditeur word verplig om inligting oor sy kliëntebasis, prysstruktuur of inkomste bekend te maak nie.

Die gebrek aan inligting in Suid-Afrika oor die prysstrukture en tendense in verdienstes van individuele ouditeursfirmas, tesame met die negatiewe publisiteit waarna reeds verwys is, skaad die vertroue van die gemeenskap in die werk van die ouditeur, omrede die persepsie kan ontstaan dat die ouditfunksie 'n onekonomiese aktiwiteit vir die gemeenskap is.

Die reguleerders sal dringend statutêre wysigings moet oorweeg om dit vir ouditeursfirmas verpligtend te maak om meer inligting oor hulle inkomste uit ouditdienste bekend te maak. Die *Wet op Openbare Rekenmeesters en Ouditeure* behoort aangepas te word om dit verpligtend te maak vir ouditeursfirmas om alle inkomste uit statutêre audits verdien op 'n jaarlikse grondslag te openbaar.

Artikel 283 van die *Maatskappywet* behoort aangepas te word om dit vir maatskappye verpligtend te maak om meer inligting oor auditgelde te openbaar, naamlik:

- gelde betaal aan die ouditeursfirma ingevolge Artikel 283 van die

Maatskappywet, deur die maatskappy, sy filiale en houermaatskappy moet openbaar word;

- waar ouditeure gesamentlik aangestel is, moet die bedrae ingevolge Artikel 283 van die *Maatskappywet*, afsonderlik per ouditeursfirma openbaar word;
- gelde betaal aan enige ouditeursfirma *en hulle assosiate* moet openbaar word; en die name van ander ouditeursfirmas wat deur die hoofouditeursfirma gebruik is om werk namens laasgenoemde te verrig, moet openbaar word, tesame met die bedrae betrokke.

Bestaande wetgewing, byvoorbeeld Artikel 283 van die *Maatskappywet*, behoort streng toegepas te word en reguleerders behoort op te tree teen maatskappye wat nie aan die wetgewing voldoen nie.

Verwysings:

ACCA (The Chartered Association of Certified Accountants). 1992. *Eliminating the expectation gap*. London: The Chartered Association of Certified Accountants.

AICPA (American Institute of Certified Public Accountants). 1978. *The report of the Commission to study the auditors' responsibility*. New York: American Institute of Certified Public Accountants.

Amhowitz, H.J. 1987. The accounting profession and the law : the misunderstood victim. *Journal of Accountancy*, Mei 1987. pp. 356-367.

Anderson, T. & Zèghal, D. 1994. The Pricing of Audit Services: Further Evidence from the Canadian Market. *Accounting and Business Research*. Somer 1994.

Business Day. 1994. Lawsuits cloud improved outlook. *Business Day*, Oktober 1994 pp.11-14.

Butterworths. 1993. *Company Law Service*. Durban: Butterworths.

Cilliers, H.S. & Benade, M.L. 1982. *Maatskappyereg*. Vierde uitgawe. Durban: Butterworths.

Cilliers, H.S., Benade, M.L., Botha, D.H., Oosthuizen, M.J. & De la Rey, E.M. 1987. *Korporatiewe Reg*. Durban: Butterworths.

Cousins, J. & Sikka, P. 1993. Accounting for change: Facilitating power and accountability. *Critical Perspective on Accounting*. (1993) 4, pp. 53-72. Academic Press Limited.

Davidson, J. 1981. Auditing: Accountancy's Golden Goose. *Management Today*. Mei 1981. pp. 60-65.

- DeAngelo, L. 1981. Auditor Size and Audit Quality. *Journal of Accounting and Economics*. Desember 1981.
- De Jager, H. Gloeck J.D. 1997. Die rol van die ouditeur in die gemeenskap. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*. Jaargang 37. No. 3. September 1997.
- Die Maatskappywet. 1973, soos gewysig. Verwys na Butterworths. 1993.
- Financial Mail. 1993. *Financial Mail Top Companies 1993*. 25 Junie, 1993.
- Financial Mail. 1994. *Financial Mail Top Companies 1994*. 24 Junie, 1994.
- Financial Mail. 1995. *Financial Mail Top Companies 1995*. 30 Junie, 1995.
- Financial Mail. 1996. *Financial Mail Top Companies 1996*. 30 Junie, 1996.
- Firth, M. 1985. An Analysis of audit fees and their determinants in New Zealand. *Auditing: A Journal of Practice Theory*. Lente, Vol. 4 Nr. 2.
- Francis, J.R. 1984. The effect of audit firm size on audit prices - A study of the Australian Market. *Journal of Accounting and Economics*. Vol. 6, pp.133-151.
- Francis, J.R. & Simon, D.T. 1987. A test of Audit Pricing in the Small-Client Segment of the US Audit Market. *Accounting Review*, Januarie 1987: 145-157.
- Fraser, D.J. & Aiken, M.E. 1986. *Stetler's systems-based audits*. Derde uitgawe. Sydney: Prentice-Hall of Australia Pty Ltd.
- Gloeck, J.D. 1997(a). *The disclosure of remunerations paid to the external auditor by listed companies*. School of Accountancy Research Series. Navorsingsverslag no. 14. Pretoria: Die Skool vir Rekenmeestersopleiding, Universiteit van Pretoria.
- Gloeck, J.D. 1997(b). Accountants and the public interest. *CFA Fact*, September 1997 pp.9-10.
- Gloeck, J.D.; De Jager, H.; Venter, J.M.P. 1993. *Facts on audit firms*. Pretoria: Universiteit van Pretoria, Skool vir Rekenmeestersopleiding.
- Gloeck, J.D. & De Jager, H. 1993. *The audit expectation gap in the Republic of South Africa*. Pretoria: Universiteit van Pretoria.
- Gloeck, J.D.; De Jager, H.; et al. 1994. *Facts on audit firms*. Tweede uitgawe. Pretoria: Universiteit van Pretoria, Skool vir Rekenmeestersopleiding.
- Gloeck, J.D.; De Jager, H.; & Schumann, E.F. 1995. *Facts on audit firms*. Derde uitgawe. Pretoria: Universiteit van Pretoria, Skool vir Rekenmeestersopleiding.
- Gloeck, J.D.; De Jager, H.; Schumann, E.F. & Botha, W.J.J. 1996. *Facts on audit firms*. Vierde Uitgawe. Pretoria: Universiteit van Pretoria, Skool vir Rekenmeestersopleiding.
- Gloeck, J.D.; De Jager, H.; Schumann, E.F. & Botha, W.J.J. 1997. *Facts on audit firms*. Vyfde Uitgawe. Pretoria: Universiteit van Pretoria, Skool vir Rekenmeestersopleiding.
- Gloeck, J.D.; De Jager, H.; Schumann, E.F. & Botha, W.J.J. 1998. *Facts on audit firms*. Sesde uitgawe. Pretoria: Universiteit van Pretoria, Skool vir Rekenmeestersopleiding.
- Godsell, D. 1991. Auditors' legal liability and the expectation gap. *Australian Accountant*, Februarie 1991. pp. 22-28.
- Hobgood, G. & Sciarrino, J.A. 1972. Management Looks at Audit Services. *Financial Executive*. April 1972: 26-32.

ICAEW (Institute of Chartered Accountants in England and Wales). 1992. *The audit expectations gap in the United Kingdom*. London: The Research Board of the Institute of Chartered Accountants in England and Wales.

Kelly, J. 1994. Academics claim audit body is undemocratic. *Financial Times*, 16 Desember 1994. pp.9.

Lawson, M. 1994. Lawsuits cloud improved outlook. *The Accountant*, Oktober 1994 pp.11-14.

Loots, J.A.J. 1989. *An evaluation of the applicability of comprehensive auditing in the South African context*. Pretoria: Ongepubliseerde D. Com. (Rek) proefskrif, Universiteit van Pretoria.

Lubbe, D.S. 1987. 'n Professie op die kruispad. *Rekeningkunde SA*, Januarie 1987. pp. 4-7.

Maatskappywet. 1926. Wet 46 van 1926. Verwys Staatskoerant.

Maatskappy-wysingswet. 1939. Wet nommer 23 van 1939. Verwys Staatskoerant.

Maatskappy-wysingswet. 1942. Wet nommer 13 van 1942. Verwys Staatskoerant.

Maatskappywet. 1973. Wet nommer 61 van 1973. Verwys Staatskoerant.

MacErlean, N. 1993. Fees on a downward spiral. *Accountancy [ACE]*. Januarie 1993. pp. 32-33.

Macdonald, W.A. 1988. *Report of the Commission to Study the Public's Expectations of Audits*. Executive summary. Toronto: The Canadian Institute of Chartered Accountants.

Mays, M. 1995. Time for change?. *Management Accounting*. Desember 1995. pp. 58-59.

Mednick, R. 1987. Accountants' liability : coping with the stampede to the courtroom. *Journal of Accountancy*, September 1987. pp. 118-122.

Mitchell, A. en Sikka, P. 1996. *Corporate governance matters, Discussion paper 24*. Londen: Fabian Society.

Mitchell, A., Sikka, P. and Willmott, H. 1996. *Sweeping it under the carpet: The role of accountancy firms in moneylaundering*. Critical Accounting Symposium 1996, Baruch College, New York.

Moir, D. 1989. The expectation gap - going concern or going, going, gone? *Accountancy SA*, Februarie 1989. pp. 38-39.

OROR (Openbare Rekenmeesters- en Ouditeursraad). 1997. *Handboek vir Inligting: Wet op Openbare Rekenmeesters- en Ouditeurs, Nr. 80 van 1991, soos gewysig*. Johannesburg: OROR.

Palmrose, Z. 1986. Audit Fees and Auditor Size: Further Evidence. *Journal of Accounting Research*, Lente.

Pearson, T.A. 1993. *An investigation of the relationship between audit fees and auditor reputation: the market for insurance audit clients*. Ann Arbor, Michigan: U.M.I.

Pong, C. en Whittington, G. 1994. The determinants of audit fees: some empirical models. *Journal of Business Finance and Accounting*. Desember. pp.1071-1095.

Porter, B.A. 1990. *The audit expectation-performance gap and the role of external auditors in society*. Palmerston North: Ongepubliseerde D. Phil. proefskrif. Massey University.

Robson, D. 1988. The expectation gap - fraud and error. *Accountancy SA*, November 1988. pp. 356-360.

- Roden, S. 1997. The heat is on. *The Accountant*, Maart 1997. pp. 13-15.
- Rostron, B. 1995. Top accountants slammed as "unaccountable". *The Tribune*, 17 Februarie 1995. pp.3.
- Shaken, M.F. 1978. *Cost-benefit analysis of auditing*. New York: American Institute of Certified Public Accountants.
- Sharpe, S. 1997. SA accounting profession "dishonest and inefficient". *Business Day*, Desember 1997 pp.3.
- Sikhakhane, J. 1997. All is not quite above board. *The Star*, 7 Februarie 1997 pp.16.
- Sikka, P. et al. 1989. Guardians of Knowledge and Public Interest: Evidence and Issues of Accountability in the UK Accountancy Profession. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*. Vol. 2, No. 2. pp. 47-71. Londen: University Press.
- Sikka, P. en Willmott, H. 1995. The power of "independence": Defending and extending the jurisdiction of accounting in the United Kingdom. *Accounting, Organizations and Society*. Vol. 20, No. 6. pp. 547-581.
- Sikka, P. en Willmott, H. 1996. *Practising critical accounting*. University of Essex.
- Simon, D.T. 1985. The audit services market: Additional empirical evidence. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*. Vol. 5, Herfs 1985: 71-78.
- Simon, D.T. 1995. The market for audit services in South Africa. *The International Journal of Accounting*. Vol. 30 No. 4: 356-365.
- Simunic, D.A. 1980. The Pricing of Audit Services: Theory and Evidence. *Journal of Accounting Research*, Lente 1980.
- Swinson, C. 1991. Time to take the bull by the horns. *Accountancy*, Februarie 1991. pp. 21-22.
- Taylor, M. & Baker, R. 1981. An Analysis of the External Audit Fee. *Accounting and Business Research*, Winter.
- Taylor, D.H. & Glezen, G.W. 1994. *Auditing: integrated concepts and procedures*. New York: J. Wiley.
- The Hundred Group of Chartered Accountants. 1981. *Audit: The Client View*. Hundred Group.
- Transvaalse Maatskappywet. 1909. Wet nommer 31 van 1909. Verwys Staatskoerant.
- Treadway, J.C. 1987. *Report of the National Commission on Fraudulent Financial Reporting*. National Commission on Fraudulent Financial Reporting.
- Van Niekerk. M. 1998. Competition sees decrease in SA audit fees over past four years. *Business Day*. 15 April 1998, p.14.
- Wallace, W.A. 1984. Internal Auditors Can Cut Outside CPA Costs. *Harvard Business Review*, Maart-April. pp. 16-20.
- Waller, D. 1990. Time to get rid of true and fair? *The Accountant's Magazine*, Desember 1990.
- Waller, D. 1991. Making auditors feel valued. *CA Magazine*, April 1991. pp. 55.
- Wysigingswet op Maatskappye. 1952. Wet nommer 46 van 1952. Verwys Staatskoerant.
- Wet op Openbare Rekenmeesters en Ouditeurs. 1991. Wet nommer 80 van 1991. Verwys Openbare Rekenmeesters- en Ouditeursraad, *Handboek vir inligting om as riglyn te dien vir geregistreerde rekenmeesters en ouditeurs*.